

Źródłowe i współczesne znaczenie pojęć biblijnych i mitologicznych

Biblia oraz mitologia grecko-rzymska należą do najważniejszych źródeł europejskiej kultury. Wywodzące się z nich postacie, wydarzenia i przedmioty przestały funkcjonować wyłącznie w obrębie pierwotnych opowieści. Ich nazwy weszły do codziennego języka, publicystyki, literatury, sztuki, nauki i polityki. Mówiąc o syzyfowej pracy, zakazanym owocu, pięcie Achillesa czy umywaniu rąk, nie musimy opowiadać całego mitu lub fragmentu Biblii. Jedno utrwalone wyrażenie przywołuje rozbudowaną historię i pozwala przekazać określoną ocenę sytuacji.

Należy przy tym wyjaśnić różnicę między etymologią a znaczeniem źródłowym. Etymologia jest działem językoznawstwa badającym pochodzenie wyrazów, ich najstarszą postać oraz przemiany brzmienia i znaczenia. Opowieść o tym, że Dawid pokonał Goliata, nie stanowi zatem etymologii słowa „Goliat” w ścisłym znaczeniu. Jest jego kulturowym i fabularnym źródłem. W odniesieniu do biblizmów oraz mitologizmów trafniej mówić o znaczeniu pierwotnym lub źródłowym, a następnie o znaczeniu wtórnym, przenośnym i współczesnym.

Proces przechodzenia od znaczenia źródłowego do przenośnego opiera się najczęściej na metaforze. Imię konkretnej postaci zaczyna oznaczać każdego człowieka mającego podobne cechy. Judasz staje się zdrajcą, Goliat – potężnym przeciwnikiem, a narcyz – osobą zakochaną w sobie. Innym razem nazwę miejsca, przedmiotu lub wydarzenia odnosimy do podobnej sytuacji: Sodoma i Gomora oznaczają chaos albo moralne zepsucie, a puszka Pandory – źródło trudnych do opanowania nieszczęść.

Pojęcia i związki pochodzenia biblijnego

Pierwszym przykładem jest **raj**, nazywany również **ogrodem Eden**. W Księdze Rodzaju jest to ogród stworzony przez Boga, w którym żyli Adam i Ewa. Mogli korzystać z jego dóbr, ale otrzymali zakaz spożywania owocu z drzewa poznania dobra i zła. Po złamaniu zakazu zostali wypędzeni z Edenu. W języku współczesnym raj oznacza idealne miejsce, w którym człowiek czuje się szczęśliwy, bezpieczny i wolny od cierpienia. Mówimy o wakacyjnym raju, raju dla miłośników przyrody albo o czuciu się jak w raju.

Samo słowo „raj” ma interesującą historię. Jego odległym źródłem jest staroirackie określenie ogrodzonego parku lub ogrodu, które przeniknęło do greki jako „parádeisos”, a następnie do języków związanych z tradycją chrześcijańską. Znaczenie językowe oraz obraz biblijny połączyły się, tworząc symbol przestrzeni doskonałego szczęścia.

Imię **Judasz** należało do Judasza Iskarioty, jednego z dwunastu apostołów Jezusa. Zgodnie z przekazem ewangelicznym wydał on swojego nauczyciela za trzydzieści srebrników i wskazał go ludziom wysłanym w celu aresztowania. W znaczeniu przenośnym „judasz” to zdrajca, człowiek fałszywy i obłudny, który działa przeciw osobie okazującej mu zaufanie. Gdy mówimy o postaci biblijnej, zapisujemy imię wielką literą. Jako określenie zdrajcy wyraz może być używany małą literą.

Sodoma i Gomora były miastami, które według Księgi Rodzaju zostały zniszczone z powodu ciężkich grzechów mieszkańców. Abraham prosił Boga o ocalenie miasta, gdyby znalazło się w nim choć dziesięciu sprawiedliwych. Ostatecznie uratowany został Lot wraz z częścią rodziny. Biblijnej opowieści nie należy sprowadzać wyłącznie do jednego rodzaju grzechu. Sodoma stała się symbolem przemocy, moralnego zepsucia, braku gościnności i odrzucenia prawa Bożego. W języku potocznym

wyrażenie „sodoma i gomora” oznacza wielki nieporządek, awanturę, chaos albo miejsce kojarzone z rozpustą.

Miłosierny Samarytanin jest bohaterem przypowieści opowiedzianej przez Jezusa. Pewien człowiek został napadnięty, pobity i porzucony przy drodze prowadzącej z Jerozolimy do Jerycha. Minęli go kapłan i lewita, ale nie udzielili mu pomocy. Zatrzymał się dopiero Samarytanin, który opatrzył rany poszkodowanego, zawiózł go do gospody i zapłacił za dalszą opiekę. Przypowieść była szczególnie wymowna, ponieważ między Żydami i Samarytanami istniała wrogość. W znaczeniu współczesnym dobry lub miłosierny samarytanin to osoba bezinteresownie pomagająca potrzebującym, niezależnie od ich pochodzenia i przynależności.

Goliat był potężnym wojownikiem filistyńskim, budzącym strach wśród Izraelitów. Wyzwał ich na pojedynek, ale został pokonany przez młodego Dawida, który trafił go kamieniem wystrzelonym z procy. Następnie Dawid użył miecza przeciwnika. Goliatem nazywa się obecnie bardzo silnego i potężnie zbudowanego człowieka, dużą organizację albo przeciwnika dysponującego ogromną przewagą. Zestawienie „Dawid i Goliat” oznacza konflikt strony pozornie słabszej z wielką potęgą, przy czym zwycięstwo słabszego nadal pozostaje możliwe dzięki odwadze, inteligencji i zręczności.

Postać **Hioba** jest symbolem niezawinionego cierpienia i wytrwałości. Bohater Księgi Hioba był człowiekiem sprawiedliwym, który stracił majątek, dzieci i zdrowie. Próbował zrozumieć przyczyny własnego nieszczęścia, prowadząc spór z przyjaciółmi i zwracając się do Boga. Ostatecznie nie otrzymał prostego wyjaśnienia tajemnicy cierpienia, ale jego los się odmienił. „Hiobowe cierpienia” oznaczają ogromne, często niezawinione nieszczęścia. „Hiobowa wieść” to wiadomość tragiczna, a „hiobowa cierpliwość” – wyjątkowa wytrwałość w znoszeniu przeciwności.

Wyrażenia **strój Adama** i **strój Ewy** odwołują się do sytuacji

pierwszych ludzi przed złamaniem zakazu. Adam i Ewa byli nadzy, ale początkowo nie odczuwali z tego powodu wstydu. Dopiero po spożyciu zakazanego owocu uświadomili sobie swoją nagość. Współcześnie powiedzenie, że ktoś wystąpił w stroju Adama lub Ewy, jest żartobliwym albo eufemistycznym sposobem stwierdzenia, że był nagi.

Biblijne imię **Adam** łączone jest z hebrajskim słowem oznaczającym ziemię lub glebę, ponieważ pierwszy człowiek został uformowany z prochu ziemi. Imię Ewy wiąże się natomiast z życiem i określeniem „matka żyjących”. W tym przypadku źródłowa opowieść oraz etymologiczne skojarzenia wzajemnie się uzupełniają.

Koniec świata w chrześcijańskiej tradycji oznacza kres dotychczasowego porządku, powtórne przyjście Chrystusa, zmartwychwstanie i Sąd Ostateczny. W języku codziennym wyrażenie może opisywać wielką katastrofę, zamieszanie lub sytuację budzącą zdumienie. Okrzyk „koniec świata!” wyraża zaskoczenie czymś, co wydawało się niemożliwe. Zwrot „do końca świata” oznacza natomiast „zawsze” albo „bardzo długo”.

Zakazany owoc to owoc drzewa poznania dobra i zła, którego Adamowi i Ewie nie wolno było spożyć. Trzeba podkreślić, że Biblia nie nazywa go jabłkiem. Jabłko pojawiło się w późniejszej tradycji i sztuce europejskiej. Do utrwalenia tego wyobrażenia mogła przyczynić się łacińska gra słów, ponieważ „mālum” oznacza jabłko, a podobnie brzmiące „malum” – zło. W znaczeniu przenośnym zakazany owoc jest rzeczą niedozwoloną, która właśnie z powodu zakazu wydaje się wyjątkowo pociągająca.

Ziemia Obiecana oznacza w Biblii Kanaan, kraj przyrzeczony przez Boga potomkom Abrahama. Izraelici zmierzali do niego po wyjściu z niewoli egipskiej i wieloletniej wędrówce przez pustynię. W języku współczesnym ziemią obiecaną nazywa się miejsce, które ma zapewnić człowiekowi powodzenie, wolność i dobrobyt. Określenie może być używane również ironicznie. W

tytule powieści Władysława Stanisława Reymonta „Ziemia obiecana” przemysłowa Łódź przyciąga ludzi marzących o bogactwie, lecz okazuje się przestrzenią bezwzględnej walki, wyzysku i moralnego upadku.

Wyrażenie **egipskie ciemności** pochodzi z opowieści o plagach zesłanych na Egipt, ponieważ faraon nie chciał uwolnić Izraelitów. Ciemność była dziewiątą plagą i miała trwać przez trzy dni. Współcześnie egipskimi ciemnościami nazywamy zupełny mrok, w którym nie można niczego zobaczyć.

Określenie **Herod-baba** odwołuje się do Heroda Wielkiego. Według Ewangelii św. Mateusza władca, obawiając się narodzin zapowiedzianego króla żydowskiego, rozkazał zabić chłopców w wieku do dwóch lat w Betlejem i okolicy. W polskim języku potocznym herod-baba to kobieta o gwałtownym usposobieniu, apodyktyczna, bezwzględna, skłonna do kłótni i budząca lęk. Najważniejsza jest tu cecha charakteru, nie zaś budowa ciała.

Z tym samym przekazem wiąże się **rzeź niewiniątek**. Znaczenie źródłowe odnosi się do zamordowania dzieci na rozkaz Heroda. Współcześnie wyrażenie może określać skrzywdzenie wielu niewinnych lub bezbronnych osób. Bywa również używane żartobliwie w odniesieniu do wyjątkowo trudnego egzaminu, konkursu albo selekcji, której większość uczestników nie przechodzi.

Wieża Babel pochodzi z Księgi Rodzaju. Ludzie mówiący jednym językiem postanowili zbudować miasto oraz wieżę sięgającą nieba, aby zdobyć sławę i zapobiec własnemu rozproszeniu. Bóg pomieszał ich języki, wskutek czego utracili możliwość porozumienia i rozproszyli się po świecie. Wieża Babel oznacza dziś zbiorowisko ludzi mówiących różnymi językami, chaos komunikacyjny, mieszaninę dźwięków albo zamęt poglądów.

Nazwa Babel ma podwójne wyjaśnienie. Babilońskie określenie miasta wiązało się z „bramą boga”, natomiast tekst biblijny zestawia Babel z hebrajskim czasownikiem oznaczającym

mieszanie. Jest to przykład ludowej gry etymologicznej wykorzystanej do wyjaśnienia różnorodności ludzkich języków.

Wdowi grosz nawiązuje do ewangelicznej sceny, w której uboga wdowa wrzuciła do skarbony świątynnej dwie drobne monety. Bogaci składali znacznie większe sumy, lecz Jezus uznał, że to wdowa ofiarowała najwięcej, ponieważ oddała wszystko, co miała na utrzymanie. Wdowi grosz oznacza niewielki datek, którego wartość moralna wynika z ofiarności darczyńcy. Nie liczy się sama suma, ale wyrzeczenie i szczerość intencji.

Manna z nieba była pokarmem otrzymywanym przez Izraelitów podczas wędrówki przez pustynię. Biblijne objaśnienie nazwy wiąże ją z pytaniem „co to jest?”, które ludzie mieli zadawać na widok nieznanej substancji. W języku przenośnym manna z nieba oznacza nieoczekiwany dar, korzyść otrzymaną bez dużego wysiłku albo pomoc przychodzącą w szczególnie potrzebnym momencie. „Czekać na mannę z nieba” znaczy biernie oczekiwać, że problem rozwiąże się sam.

Krzyż Pański odwołuje się do krzyża, który Jezus niósł na Golgotę i na którym został ukrzyżowany. Krzyż stał się symbolem cierpienia, ofiary, odpowiedzialności i zbawienia. Wyrażenie „mieć z kimś krzyż pański” oznacza przeżywać z czyjegoś powodu nieustanne kłopoty i zmartwienia. „Nieść swój krzyż” to natomiast cierpliwie znosić ciężar własnego losu.

Zwrot **umywać ręce** pochodzi ze sceny sądu nad Jezusem. Poncjusz Piłat, nie chcąc przyjąć odpowiedzialności za wyrok, symbolicznie obmył dłonie przed tłumem i oświadczył, że nie ponosi winy za przelaną krew. Współcześnie umywać ręce znaczy uchylać się od odpowiedzialności, odcinać się od własnego udziału w sprawie albo udawać, że nie ma się wpływu na jej następstwa.

Wyrażenie **stać jak słup soli** odnosi się do żony Lota. Podczas ucieczki z niszczonej Sodomy obejrzała się za siebie wbrew otrzymanemu zakazowi i zamieniła się w słup soli. Nie

nastąpiło to jedynie wskutek przerażenia, lecz było konsekwencją nieposłuszeństwa. W znaczeniu współczesnym stanąć jak słup soli oznacza nagle znieruchomieć ze zdumienia, strachu albo zaskoczenia.

Trąby jerychońskie wiążą się z opisem zdobycia Jerycha. Izraelici obchodzili miasto przez kolejne dni, a kapłani grali na rogach. Siódmego dnia, po dźwięku instrumentów i okrzyku ludu, mury miasta runęły. „Trąba jerychońska” oznacza dziś wyjątkowo donośny głos albo osobę mówiącą bardzo głośno. „Grzmieć jak trąba jerychońska” to krzyczeć, przemawiać lub wydawać potężne dźwięki.

Wyrażenie **przejsć przez ucho igielne** wywodzi się ze słów Jezusa, według których łatwiej wielbłądowi przejsć przez ucho igły, niż bogatemu wejść do królestwa Bożego. Jest to celowa hiperbola, czyli wyolbrzymienie podkreślające ogromną trudność. Popularna opowieść, jakoby „Ucho Igielne” było nazwą wąskiej bramy Jerozolimy, nie ma dostatecznego potwierdzenia historycznego i jest późniejszą próbą złagodzenia wymowy porównania. Dzisiaj przejsć przez ucho igielne znaczy dokonać czegoś niemal niemożliwego albo przejsć wyjątkowo trudną próbę.

Pojęcia i związki pochodzenia mitologicznego

Puszka Pandory oznacza źródło nieszczęść, które po uwolnieniu stają się niemożliwe do opanowania. W mitologii Pandora była pierwszą kobietą stworzoną na polecenie Zeusa i obdarowaną przez bogów różnymi cechami. Jej imię można tłumaczyć jako „wszystkimi darami obdarzona”. Otworzyła naczynie zawierające cierpienia, choroby i nieszczęścia, które rozeszły się po świecie. W środku pozostała nadzieja.

W najstarszej wersji mitu nie chodziło o niewielką puszkę lub skrzynkę, lecz o wielkie gliniane naczynie, określane po

grecku jako „pithos”. Obraz pudełka utrwalił się wskutek późniejszego przekładu i tradycji artystycznej. Mimo tej nieścisłości związek „otworzyć puszkę Pandory” na stałe wszedł do języka i oznacza rozpocząć działanie wywołujące lawinę nieprzewidzianych problemów.

Pięta Achillesa jest symbolem słabego punktu człowieka, instytucji albo planu. Zgodnie z późniejszą wersją mitu matka Achillesa, bogini Tetyda, zanurzyła syna w wodach Styksu, trzymając go za piętę. Całe ciało bohatera stało się odporne na ciosy z wyjątkiem miejsca, którego nie dotknęła cudowna woda. Podczas wojny trojańskiej Achilles został śmiertelnie ugodzony w piętę przez Parysa, któremu miał pomagać Apollo.

Motywu zanurzenia w Styksie nie ma w „Iliadzie” Homera, a śmierć Achillesa nie została w tym eposie przedstawiona. Opowieść o jedynym wrażliwym miejscu bohatera pochodzi z późniejszej tradycji. Nie zmienia to faktu, że „pięta Achillesa” stała się jednym z najbardziej znanych mitologizmów i oznacza szczególną słabość kogoś poza tym bardzo silnego.

Koń trojański był drewnianą konstrukcją wykorzystaną przez Greków do zdobycia Troi. Wojownicy ukryli się wewnątrz konia, a pozostała armia upozorowała odpłynięcie. Trojanie, mimo ostrzeżeń, wprowadzili konstrukcję za mury. Nocą ukryci Grecy wyszli i otworzyli bramy własnemu wojsku. Źródła podają różną liczbę wojowników, dlatego nie należy uznawać liczby dziesięciu za pewny element mitu. Współcześnie koń trojański oznacza podstępny dar, ukryte zagrożenie albo sposób przeniknięcia do środka bronionego systemu. W informatyce „trojan” to szkodliwy program podszywający się pod przydatną aplikację.

Narcyz był pięknym młodzieńcem obojętnym na uczucia zakochanych w nim osób, między innymi nimfy Echo. Za brak współczucia został ukarany. Zobaczywszy własne odbicie w wodzie, zakochał się w nim i nie potrafił się od niego oderwać. Ostatecznie umarł, a w miejscu jego śmierci wyrósł

kwiat. Narcyzem nazywa się dzisiaj człowieka nadmiernie skupionego na sobie, przekonanego o własnej wyjątkowości i oczekującego podziwu. Od imienia postaci pochodzą terminy „narcyzm” i „narcystyczny”.

Syzyfowa praca oznacza wysiłek długotrwały, bezowocny i z góry skazany na niepowodzenie. Syzyf był królem znanym ze sprytu, oszustw i prób przechytrzenia bogów oraz śmierci. Za karę musiał wtaczać na górę ogromny głaz. Za każdym razem kamień spadał tuż przed osiągnięciem szczytu, a praca rozpoczynała się od nowa. Do tego mitu odwołuje się tytuł powieści Stefana Żeromskiego „Syzyfowe prace”. Działania rosyjskich władz zmierzające do wynarodowienia polskiej młodzieży okazują się ostatecznie nieskuteczne.

Ambrozja była pokarmem bogów, natomiast nektar najczęściej przedstawiano jako ich napój. Ambrozję łączono z nieśmiertelnością, wieczną młodością i boską naturą. Sama nazwa jest spokrewniona z greckim określeniem tego, co nieśmiertelne. W języku współczesnym ambrozja oznacza wyjątkowo smaczną potrawę, przysmak zachwycający smakiem lub zapachem.

Stajnia Augiasza należała do króla Elidy i przez bardzo długi czas nie była czyszczona. Uprzątnięcie jej stanowiło jedną z prac Heraklesa. Bohater dokonał zadania, kierując przez stajnię wody rzek. Starożytne wersje mitu różnią się szczegółami, między innymi liczbą zwierząt i lat zaniedbania, dlatego nie należy przywiązywać nadmiernej wagi do jednej liczby. Oczyszczyć stajnię Augiasza znaczy usunąć wieloletnie zaniedbania, nieporządek, korupcję lub nagromadzone błędy.

Nić Ariadny była kłębkim nici podarowanym Tezeuszowi przez Ariadnę, córkę króla Minosa. Tezeusz rozwijał nić, wchodząc do labiryntu, dzięki czemu po zabiciu Minotaura potrafił odnaleźć drogę powrotną. W znaczeniu przenośnym nić Ariadny to wskazówka, metoda rozumowania albo informacja pozwalająca wyjść z trudnej sytuacji i rozwiązać skomplikowany problem.

Złote runo było skórą cudownego barana, przechowywaną w Kolchidzie i strzeżoną przez smoka. Wyprawił się po nie Jazon wraz z Argonautami, a osiągnięcie celu stało się możliwe dzięki pomocy Medei. W znaczeniu współczesnym złote runo oznacza niezwykle cenny, upragniony przedmiot, wielkie bogactwo lub cel, którego zdobycie wymaga niebezpiecznej wyprawy.

Wyrażenie **pod egidą** wiąże się z egidą, tajemniczym przedmiotem ochronnym przypisywanym Zeusowi i Atenie. Przedstawiano ją jako tarczę, pancerz lub kozią skórę mającą niezwykłą moc i budzącą strach w przeciwnikach. Działać pod czyjąś egidą znaczy pozostawać pod czyjąś opieką, ochroną, zwierzchnictwem albo patronatem. Mówi się na przykład o wydarzeniu organizowanym pod egidą określonej instytucji.

Strzała Amora jest symbolem nagłego zakochania. Amor, nazywany także Kupidynem, był rzymskim odpowiednikiem greckiego Erosa. Przedstawiano go jako uskrzydlonego chłopca z łukiem i strzałami. Genealogie boga miłości różnią się zależnie od przekazu, najczęściej jednak wiąże się go z Wenus lub Afrodytą. Nie należy nazywać go synem Afrodyty i Adonisa jako jedynej obowiązującej wersji. W niektórych opowieściach złote strzały wzbudzały miłość, a ołowiane wywoływały niechęć. Zostać trafionym strzałą Amora oznacza zakochać się nagle i niespodziewanie.

Róg Amaltei, znany powszechniej jako **róg obfitości**, symbolizuje bogactwo i niewyczerpane zasoby. Według jednej z wersji mitu Amaltea była kozą karmiącą małego Zeusa, ukrywanego przed Kronosem. Inne przekazy przedstawiały ją jako nimfę opiekującą się boskim dzieckiem. Jeden z rogów kozy otrzymał cudowną zdolność napełniania się wszystkim, czego zapragnął właściciel. Róg obfitości stał się w sztuce znakiem dobrobytu, płodności i pomyślności.

Biblizmy i mitologizmy pełnią w języku kilka ważnych funkcji. Pozwalają krótko nazwać złożoną sytuację, wyrazić ocenę

człowieka lub wydarzenia oraz nawiązać do wspólnej tradycji kulturowej. Zamiast szczegółowo opisywać bezowocny wysiłek, wystarczy nazwać go syzyfową pracą. Zamiast tłumaczyć, że ktoś uchyla się od odpowiedzialności, można powiedzieć, że umywa ręce.

Znajomość znaczenia źródłowego chroni jednak przed błędami i spłyceniami. Zakazany owoc nie został w Biblii nazwany jabłkiem, żona Lota nie zamieniła się w słup soli tylko z przerażenia, a „ucho igielne” nie było najprawdopodobniej nazwą niewielkiej bramy. Mitologiczna Pandora otworzyła wielkie naczynie, nie współczesną metalową puszkę, a liczba wojowników ukrytych w koniu trojańskim zmienia się w zależności od wersji opowieści.

Znaczenie przenośne może się ponadto rozwijać niezależnie od źródła. „Ziemia obiecana” bywa używana ironicznie, „rzeź niewiniątek” może żartobliwie oznaczać trudny egzamin, a „koń trojański” otrzymał nowe znaczenie informatyczne. Żywe frazeologizmy dostosowują się do zmieniającej się rzeczywistości, zachowując jednocześnie pamięć o tekstach, z których pochodzą. Dzięki temu Biblia i mitologia nadal uczestniczą w codziennym sposobie myślenia oraz mówienia współczesnego człowieka.

Lista lektur: Biblia, Mitologia, Ziemia obiecana, Syzyfowe prace

Jeśli szukacie pomocy w napisaniu własnej pracy - potrzebujecie korepetycji, konsultacji to polecamy stronę [pisanie prac](#) - fachowa pomoc w pisaniu prac - oczywiście tylko w granicach prawa.